

ناشر تخصصی موسیقی

نشر نای و نی

نگاهی نو به
تنوری موسیقی ایرانی
کلنل علینقی وزیری

مصطفی کمال پورتراب

نت نگاری و صفحه آرایی: نای و نی

طرح جلد: نازنین خزانی

نوبت چاپ: دوم - ۱۳۹۹

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۰۵۷۷-۲-۶

شمارگان: ۲۵۰ نسخه

قیمت کتاب: ۲۵,۰۰۰ تومان

سرشناسه: پورتراب، مصطفی کمال

عنوان: نگاهی نو به تنوری موسیقی ایرانی

کلنل علینقی وزیری

پدیدآور: مصطفی کمال پورتراب

مشخصات نشر: تهران نای و نی ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۱۹۲ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۰۵۷۷-۲-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: موسیقی ایرانی - آموزش

موضوع: موسیقی ایرانی - دستگاهها

شناسه افزوده: وزیری، علینقی، ۱۳۵۸-۱۲۶۶

رده بندی کنگره: ۶/۴ و ۶/۴ MT

رده بندی دیویی: ۷۸۹/۰۷

شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۹۶۹۱۲

در تلگرام همراه ما باشید:

@nashrenayoney

فروشگاه نشر نای و نی:

تهران - خیابان انقلاب - روبروی درب اصلی دانشگاه تهران

مجتمع تجاری فروزنده - طبقه اول - شماره ۲۰۹

تلفن: ۶۶۴۹۳۲۷۸ - ۶۶۴۶۷۱۴۰

www.nayoney.com

فروشگاه اینترنتی: www.nayoney.com

فهرست

۵	پیش‌گفتار.....
۹	بخش اول: آوازشناسی.....
۱۱	تفسیر و تحلیل بخش اول.....
۱۳	بخش دوم: علامت ربع‌پرده.....
۱۷	تفسیر و تحلیل بخش دوم.....
۲۱	بخش سوم: گام‌های ایرانی.....
۲۷	تفسیر و تحلیل بخش سوم.....
۲۹	بخش چهارم: آوازاها.....
۳۱	تفسیر و تحلیل بخش چهارم.....
۳۷	بخش پنجم: سلسله سُری‌ها و کُرُن‌ها.....
۵۱	تفسیر و تحلیل بخش پنجم.....
۵۳	بخش ششم: نعمات دستگاه شور: آوازاها.....
۶۲	تفسیر و تحلیل بخش ششم.....
۶۵	بخش هفتم: تُن‌شناسی شور.....
۷۹	تفسیر و تحلیل بخش هفتم.....
۸۱	بخش هشتم: دستگاه ماهور.....
۹۸	تفسیر و تحلیل بخش هشتم.....
۱۰۳	بخش نهم: دستگاه همایون.....
۱۲۳	تفسیر و تحلیل بخش نهم.....
۱۲۵	بخش دهم: دستگاه چهارگاه.....
۱۳۹	تفسیر و تحلیل بخش دهم.....
۱۴۵	بخش یازدهم: دستگاه سه‌گاه.....
۱۵۵	تفسیر و تحلیل بخش یازدهم.....

۱۵۷	بخش دوازدهم: دستگاه نوا
۱۶۵	بخش سیزدهم: بیات اصفهان.....
۱۷۱	تفسیر و تحلیل بخش سیزدهم
۱۷۳	بخش چهاردهم: دستگاه راست پنجگاه.....
۱۸۰	تفسیر و تحلیل بخش چهاردهم
۱۸۴	خاتمه.....
۱۸۵	بخش پایانی: نظرات کلی نگارنده درباره این کتاب

آواشناسی

۱- گام عبارت است از دوازده نیم پرده مُتساوی که اَلفبای صوتی موسیقی بین‌المللی را تشکیل می‌دهد، بنابراین تمام ترکیبات موسیقی دنیای مُتَمَدِنِ امروز (آلمان، فرانسه، ایتالیا، انگلیس و امریکا و غیره) به وسیله این دوازده صداست که به هنگام آهای بَم و زیل^۳ انتقال داده می‌شود.

امروزه در خاور زمین، و همچنین در آیام قدیم ایران و یونان، بین این صداهای نیم‌پرده‌ای، صدای دیگری که در حدود رُبِعِ پرده است معمول بوده که به تدریج به علل زیادی که ذکرش در اینجا مناسب نیست از بین رفته و عِبْجالتاً در بین غربی‌ها با تَأَسُفِی که علمای موسیقی از این پیشامد دارند، بیش از دوازده نیم‌پرده مُتساوی، اصواتِ دیگری در گام موسیقی وجود ندارد، در صورتی که بین مللِ شرق خصوصاً ممالکِ اسلامی که تشکیل موسیقی آنان پس از آمیزش و تماس با ایران به وجود آمده، صداهایی در بین آن

نیم‌پرده‌ها نیز موجود است که در این مُدّت متمادی از آنها مُحافظت شده و امروزه آنها را «رُبع‌پرده^۴» می‌نامیم.

موجود بودن رُبع‌پرده در طَبِیعَتِ موسیقیِ هر ملت مانند آن است که دارای معاین و ثروت‌های طبیعی باشد...

اهمیت این موضوع از اینجا معلوم است که در قرن اخیر در نزد علمای موسیقی مخصوصاً در ممالکی که تمدن موسیقی آنان بر سایرین برتری دارد، راجع به موسیقی رُبع‌پرده تجسّس بسیار به عمل آمده تا آنجا که حتّاً پیانو و ارگ‌هایی با داشتن این فاصله‌ها ساخته شده و گوارت‌هایی نیز تشکیل داده‌اند که در آنها از این فاصله‌ها استفاده می‌شود، ولی از آنجائیکه به واسطه معتدل نمودن نیم‌پرده‌ها چند قرن است که گوش آنها دیگر غیر از آن دوازده نیم‌پرده، صدای دیگری را نشنیده و تمرین ننموده است، برای آنها خیلی مشکل و وحشی به نظر می‌آید، در صورتی که در شرق برای گوش اهالی کاملاً عادی و طبیعی است و این که تصوّر می‌رود غم‌انگیز است شاید مربوط به ربع‌پرده‌هاست، تصویری اشتباه است. بهترین دلیل آن است که در موسیقی اروپایی نیز موسیقی غم‌انگیز در اُپراها دیده می‌شود بدون آنکه رُبع‌پرده کاربردی داشته باشد.

پس غم‌انگیز بودن موسیقی مربوط به طرز قرار گرفتن فواصل در کنار یکدیگر و سبک خاصی است که در ترکیب موسیقی عمل می‌شود. عمل نمودن و مکتب داشتن در موسیقی رُبع‌پرده، موجب ترقی آن و در واقع باعث آن می‌شود که نور جدیدی از افق شرق راجع به توسعه موسیقی ظاهر شده و دنیا را روشنایی بخشد.

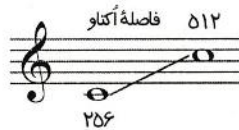
۱. تفسیر و تحلیل بخش اول:

۱- واژه «گام» (Gamme) فرانسوی است و در آن کشور «گم» تلفظ می‌شود. گام معمولاً به صداهای دیاتونیک (Diatonic)ی اطلاق می‌شود که میان فاصله اکتاو (Octave)، مانند گام دُ بزرگ یا دُ ماژور، (C Major)، دُ-ر-می-فا-سُل-لا-سی-دُ قرار دارند. فاصله (Interval) این صداها معمولاً مانند گام دیاتونیک است و در واقع صداهای طبیعی یا اصلی است که در آهنگ‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. البته یکی از این به اصطلاح «گام»‌ها را «گام کُر ماتیک» (Chromatic scale) می‌نامند که به صورت مخلوطی از دوازده نیم پرده دیاتونیک و کُر ماتیک به وجود آمده است.

اصوات بالارونده (ascending) این گام از مبنای صدای «دُ» (C) در موسیقی غربی معمولاً عبارتند از صداهایی با نام: دُ (C) - دُ دی‌یز (C sharp) - ر (D) - رِ دی‌یز (D sharp) - می (E) - فا (F) - فا دی‌یز (F sharp) - سُل (G) - سُل دی‌یز (G sharp) - لا (A) - سی بَمُل (B flat) - سی بکار (B natural) - دُ (C) و حالت پانین‌رونده (descending) آن معمولاً عبارتند از صداهایی با نام‌های: دُ (C) - سی (B) - سی بَمُل (B flat) - لا (A) - لا بَمُل (A flat) - سُل (G) - فا دی‌یز (F sharp) - فا بکار (F natural) - می (E) - می بَمُل (E flat) - ر (D) - رِ بَمُل (D flat) - دُ (C). که چون دو درجه (degree) از میان آنها (سی بَمُل در گام بالارونده و فا دی‌یز در گام پانین‌رونده) نقش ویژه‌ای به عهده دارند نام‌های متفاوتی برایشان در نظر گرفته شده است ولی تمام این صداها معمولاً در آهنگ‌های مختلف کاربرد ندارند، به عنوان مثال در «درآمد» «دستگاه ماهور» بر مبنای «دُ» (Do) فقط صداهای: دُ-ر-می-فا-سُل-لا-سی-دُ که درجات دیاتونیک محسوب می‌شوند کاربرد دارند، در نتیجه صداهای دیگری غیر از این صداها که در گام

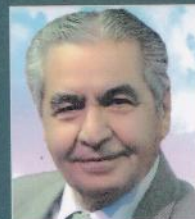
کُرْماتیکِ قبلی ملاحظه شد «درجاتِ کُرْماتیک» (chromatic degrees) محسوب می‌شوند.

۲- منظور از واژه «هنگام» فاصله اکتاو (Interval of octave) است که نسبتِ بسامدِ (Frequency) صدای بالایی در آن دو برابر صدای پایینی است:

۳- امروزه در کشور ایران اصطلاح «زیر» به جای «ذیل» یا «زیل» (ZYL) به کار می‌رود. این دو اصطلاح یعنی «زیر و بَم» که در موسیقی ایران کاربرد دارد به خاطر آن است که در سازهایی مانند برَبط- عود- تار- سه‌تار و حتّا گیتار، سیم‌ها و در واقع صداهایی با «بسامد» (Frequency) های بیشتر را که دارای صداهای نازک‌تری بوده و در قسمتِ پایین ساز قرار دارند صداهای «زیر» و صداهای سیم‌های دارای «بسامد» های کمتر را که دارای صداهای کُلْفَت‌تر بوده و در بالای ساز قرار دارند «بَم» (که در اصل «بام» مانند پشت‌بام بوده) می‌نامند. البته در موسیقی غربی، صدای «زیر» را «بالا» (high) و صدای «بَم» را پایین (low) می‌نامند.

۴- رُبِع پرده (quarter tone) نامی است برای فاصله‌های (Intervals) کوچک‌تر از نیم‌پرده (half tone) که مقدار آن رُبِع پرده واقعی نیست. این فاصله‌ها که برای استفاده از آنها «پرده» (fret) هایی از جنسِ زه بر رویِ دسته تار و سه‌تار و غیره بسته شده، نام‌هایی مانند «زائند» (دارای مقادیر متفاوت)، مُجَنَّب، سَبَّابه، وُسطا، بِنَصِر و خِنَصِر متناسب با انگشتان دستِ نوازنده به آنها داده شده است.

مصطفی کمال پورتراب متولد ۱۳۰۳ چهره ماندگار موسیقی ایران زمین، اندیشمندی است بی‌بدیل در عرصه تحقیق و پژوهش موسیقی که تا کنون آثار ارزشمند زیادی از ایشان به چاپ رسیده است. استاد پورتراب کسی است که اندوخته‌های دیروزش را از دریچه امروز می‌نگرد و این نگاه نو به مسائل پیرامون، رمز پایداری و ماندگاری اندیشه‌های اوست که همیشه روشنگر راه اهالی موسیقی این مرز و بوم بوده است. شاید بتوان گفت که دغدغه‌های استاد پورتراب تداوم افکار و اندیشه‌های بزرگمردی چون کلنل علینقی وزیر است؛ یعنی اندیشیدن و آگاهی یافتن نسبت به آنچه که می‌آموزیم.

کلنل علینقی وزیر پس از تحصیل علم موسیقی و بازگشت از اروپا، با اتکا به پشتوانه علمی‌اش، روحی دوباره در کالبد کم‌جان موسیقی ایران دمید که نه تنها حیاتی دوباره به آن بخشید بلکه در ترویج و اشاعه آن گام‌های مستحکمی را نیز برداشت. وی اولین شخصی بود که موسیقی ایرانی و ردیف را از زاویه‌ای دیگر نگریست و با نوشتن کتاب تئوری در نود سال پیش به آن اعتبار و جایگاه علمی بخشید. در این راستا فارغ از اینکه امروزه تا چه اندازه از مطالب این کتاب مورد قبول باشد ما به آن به عنوان یک گنجینه و میراث گرانبها از تاریخ موسیقی کشورمان نگریسته و ارج می‌نهیم.

کتاب حاضر علاوه بر ارزش علمی و تاریخی‌اش که سرآغازی بود برای موسیقی جدید ایران اکنون به شرح و تفسیر اندیشمند بزرگی چون استاد مصطفی کمال پورتراب مزین گشته که مطالب آن را با نگاهی نو و امروزی و با دقت نظر بسیار بالایی که فقط شایسته ایشان است، مورد بررسی قرار داده‌اند. این کتاب حاصل ژرف‌اندیشی دو اندیشمند بزرگ از دیروز و امروز موسیقی ایران زمین است. بر ماست تا با مطالعه آثار این بزرگان نسبت به آموخته‌های خویش وقوف و آگاهی لازم را کسب نماییم.

ISBN:978-622-96776-6-7

9 786229 677667

www.nayoney.com
Design: Nazanin khazae

